

ՄԱՐԻՆԵ ԳՅՈՒՐՉՅԱՆ

«ՎՏԲ-Հայաստան Բանկ» ՓԲԸ-ի իրավաբանական վարչության իրավական ապահովման բաժնի առաջատար մասնագետ
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ, ԻՐԱՎԱՊԱՀ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ԵՎ ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ**

Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարան (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) ստացված բողոքների քննման ժամանակ պատասխանող պետությունը, ինչպես հայտնի է, դատաքննությանը մասնակցում է միայն վեճը Դատարանի պալատի կողմից քննվելու դեպքում: Դատաքննության ընթացքում պետության ներկայացուցիչն իրավունք ունի ներկայացնել գրավոր առարկություններ, ինչպես նաև մասնակցել դատական լուծմանը: ՄԻԵԴ-ի Կանոնակարգի 35-րդ կանոնի համաձայն, պատասխանող պետության շահերը դատական գործընթացի ժամանակ ներկայացնում են տվյալ պետության կողմից պաշտոնապես լիազորված անձինք, ովքեր իրավունք ունեն օգտվել փաստաբանների և խորհրդատուների ծառայություններից: Կողմ-պետությունն իրավունքն ունի ձեռնարկել բոլոր միջոցառումներն անհրաժեշտ ապացույցներ ձեռք բերելու (ցանկացած փաստացի տվյալներ, փաստաթղթեր կամ այլ նյութեր) համար, վկայություն տալ, տեղում փաստերը ճշտելու նպատակով արտագնա նիստ պահանջել և այլն:

Բացի այդ՝ յուրաքանչյուր Կոնվենցիայի անդամ-պետություն, որը թեպետ քննվող գործով կողմ չի հանդիսանում, սակայն դիմումատուն իր քաղաքացին է, Դատարանի նախագահի կողմից կարող է հրավիրվել դատական նիստին՝ գրավոր առարկություններ ներկայացնելու և լուծման մասնակցելու իրավունքով (Կոնվենցիայի 36 հոդված): Այսպես, օրինակ՝ ՌԴ լիազոր ներկայացուցիչը, որպես երրորդ կողմ, պաշտպանում էր ՌԴ քաղաքացի հանդիսացող դիմումատուների շահերը (Սլիվենկոն ընդդեմ Լատվիայի՝ դեպորտի և քաղաքացու կարգավիճակ չտրամադրելու գործով):

Այսպիսով, Կառավարությունների լիազոր ներկայացուցիչները փոքր դեր չեն խաղում ՄԻԵԴ-ի կողմից գործեր քննելիս և որոշումներ կայացնելիս: Սակայն, իրենց վրա դրված պարտականությունները հաջողությամբ կատարելու համար բավարար չէ միայն դատարանում պետության շահերը պաշտպանելը. անհրաժեշտ է նաև պետության իրավապահ և այլ կառավարման մարմինների գոր-

ծունեության ճշգրիտ համակարգումը միջազգային արդարադատության իրականացման ողջ գործընթացում:

Եվրոպական Խորհրդում Հայաստանի Հանրապետության լիազոր ներկայացուցիչը պետք է Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանում դատական լուծման ժամանակ ներկայացնի և պաշտպանի մեր հանրապետության շահերը, Հայաստանի Հանրապետության Կառավարությանը, Նախագահին ներկայացնի ներքին օրենսդրության բարեփոխմանն ու զարգացմանը, Եվրոպական չափանիշների համապատասխանեցմանն ուղղված առաջարկներ: Հայաստանի Հանրապետության դեմ Մարդու իրավունքների դատարան բողոք ստանալուն պես այդ մասին տեղեկացնում է Հայաստանի Հանրապետության բոլոր շահագրգիռ մարմիններին, ընդհուպ՝ Նախագահին: Կարծում ենք՝ հիշյալ լիազորության արդյունավետությունը բարձրացնելու նկատառումով նպատակահարմար է հիշյալ նախագծերի առավել առանցքային դրույթների առնչությամբ քննարկումներ իրականացնել ՄԻԵԴ-ի աշխատակազմի փորձագետների մասնակցությամբ: Նա իրավունք ունի գործելու փաստական և իրավաբանական հանգամանքների մասին տեղեկատվություն պահանջել իրավասու մարմիններից և մեկամսյա ժամկետում ստանալ անհրաժեշտ փաստաթղթերը: Հայաստանի Հանրապետության լիազոր ներկայացուցիչը նաև պարտավոր է ձեռնարկել միջոցներ վեճը բողոքաբերների հետ հաշտությամբ լուծելու և քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների խախտմանը հանգեցնող պատճառների վերացման համար:

ՄԻԵԴ-ում Հայաստանի Հանրապետության լիազոր ներկայացուցիչը պարտավոր է նաև մանրակրկիտ ուսումնասիրել դատարանի որոշումների կատարման հետևանքները և հնարավորության դեպքում մասնակցել խախտված իրավունքների վերականգնման գործընթացին՝ նրանց համապատասխան դրամական փոխհատուցում վճարելով: Անհրաժեշտության դեպքում նա կարող է

www.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նախաձեռնել այն իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչներին պատասխանատվության ենթարկելու գործընթացը, ում մեղքով թույլ են տրվել Կոնվենցիայի կոպիտ խախտումներ: Ասվածը հատկապես վերաբերում է անձի ազատությունը սահմանափակող հաստատությունների ղեկավար անձանց (քննչական մեկուսարան, ուղղիչ-աշխատանքային գաղութներ, բանտեր, հոգեբուժարաններ և այլն), քանի որ հենց այստեղ են հիմնականում խախտվում մարդու այնպիսի կարևոր իրավունքներ, ինչպիսիք են իրենց փապտաբանների հետ շփումը և, ինչու ոչ՝ ՄԻԵԴ-ի դիմելը:

Ինչ վերաբերում է Եվրոպական դատարանի որոշումների կատարմանը, ապա ՄԻԵԴ-ում Հայաստանի Հանրապետության լիազոր ներկայացուցիչը Եվրոպայի Խորհրդում Հայաստանի Հանրապետության մշտական ներկայացուցչին պարբերաբար տեղեկացնում է դատարանի որոշումների կատարման գործընթացի մասին՝ Նախարարների կոմիտեին համապատասխան զեկույց ներկայացնելու համար:

Կոնվենցիայի անդամ-պետությունները ճանաչում են դատարանի իրավասությունը ոչ միայն Կոնվենցիայի դրույթների մեկնաբանման հարցում, այլև դրանց պրակտիկ կիրառման ընթացքում: Այս իմաստով, համաձայն Կոնվենցիայի 52-րդ հոդվածի, յուրաքանչյուր անդամ-պետություն պարտավոր է Եվրոպայի խորհրդի գլխավոր քարտուղարի հարցմամբ տրամադրել անհրաժեշտ պարզաբանումներ՝ ներքին օրենսդրության և իրավապահ մարմինների կողմից Կոնվենցիայի պահանջների կատարման մասին: Մասնավորապես, Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետությունները պարտավոր են Եվրոպայի խորհրդի գլխավոր քարտուղարին անհապաղ տեղեկացնել արտակարգ իրավիճակների ժամանակ կիրառվող իրավունքների և ազատությունների որոշակի սահմանափակումների կոնկրետ ժամկետների ու պատճառների մասին: Այն դեպքում, երբ ՄԻԵԴ-ը հաստատում է մարդու իրավունքների և ազատությունների զանգվածային ու կոպիտ խախտումների փաստը, իրավախախտ պետությունը պարտավոր է Կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածին համաձայն միջոցներ ձեռնարկել նշված խախտումները վերացնելու և մինչև արտակարգ իրավիճակի հայտարարումը գոյություն ունեցող վիճակին վերադարձնելու ուղղությամբ: Ընդ որում՝ համաձայն Կոնվենցիայի 1-ին և 13-րդ հոդվածների պահանջների՝ պատասխանող պետությունները պարտավոր են ազգային իրավունքի մակարդակով ձեռնարկել անհրաժեշտ և բավարար միջոցներ՝ ապագայում նման իրավախախտումներից զերծ մնալու համար:

Հետագայում հիշյալ բնույթի միջոցառումների անցկացումը, ըստ էության, ենթակա չէ վերահսկողության այն ընթացակարգերին, որոնք

բնորոշ են կոնկրետ դատական ակտի կատարմանը, ուստի նպատակահարմար է համարվում նշված դեպքերում շրջանառության մեջ դնել կամ համարժեք մոնիտորինգ անցկացնել կամ քննարկել այդ միջոցառումների ծրագիրը վերը նշված փորձագետների մասնակցությամբ: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք»:

Յուրաքանչյուր ոք, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, իրավունք ունի իր իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության խնդրով դիմելու մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ»: Այս իրավունքը, ինչպես բազմիցս պարզաբանել է ՄԻԵԴ-ը, ի կատար է ածվում ոչ թե կոնկրետ գործով վճռի հրապարակմամբ, այլ այդ վճռի ճշգրիտ և ամբողջական կատարմամբ: Խնդիրը նրանումն է, որ, եթե դիմումատուն չի կարողանում սահմանված ժամկետում հասնել իր օգտին վճռի կատարմանը, ապա դատարան դիմելու նրա իրավունքն ավարտվում է արդարադատության իրականացման փաստացի մերժմամբ: Ռուսաստանի Ֆեդերացիայի Գերագույն դատարանի պլենումը իր 18.09.2003թ. ի որոշմամբ սահմանել է, որ. «դատական վճիռների կատարումը դատական գործընթացի մասն է, մարդու դատական պաշտպանության իրավունքի անբաժանելի բաղկացուցիչը»: Այսպես օրինակ՝ Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի Ֆեդերացիայի գործով վճիռն ի օգուտ դիմումատուի ի կատար չի ածվել երեք տարվա ընթացքում ֆինանսական խնդիրների պատճառով, ինչն էլ հանգեցրել է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի և Կոնվենցիային կից թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի պահանջների խախտման: Եվրոպական դատարանի տվյալ վճռով, համաձայն Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի, Ա. Տ. Բուրդովին, որպես բարոյական վնասի հատուցում, պետք է վճարվեր երեք հազար եվրո:

1950թ. Կոնվենցիայի և Եվրոպական դատարանի վճիռների պահանջները ժամանակին ու ճշգրիտ կատարելու համար անհրաժեշտ է նաև հնարավորություն ստեղծել շահագրգիռ և հետաքրքրված զանգվածների համար տեղեկանալու, ծանոթանալու վճիռների ամբողջական տեքստերին: Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկրներից շատերն օրենսդրորեն ամրագրել են Եվրոպական դատարանի այն վճիռների թարգմանության և պաշտոնական հրապարակման պարտավորությունը, որոնք կարող են նշանակալի ազդեցություն ունենալ տվյալ պետության իրավակիրառ պրակտիկայի վրա: Նման փորձի ներդրումը Հայաստանի

www.lawinstitute.am

Հանրապետությունում նույնպես արդյունավետ կարող է լինել՝ մանավանդ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Եվրոպական դատարանի վճիռների թարգմանության գործընթաց արդեն իսկ իրականացվում է: Նման միջոցների կիրառումը կարող է բարենպաստ ազդեցություն ունենալ իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց և աշխատակիցների իրավագիտակցության բարձրացման վրա:

Օրենսդրության բարեփոխման օրինակ կարող է լինել տվյալ կամ նմանատիպ գործով ՄԻԵԳ-ի վճռին հակասող դատական ակտի չեղյալ համարելու դրույթի ամրագրումը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ: Արդարադատություն իրականացնելիս դատարանները պետք է ելնեն այն տրամաբանությունից, որ համընդհանուր ճանաչում ստացած սկզբունքների և նորմերի և Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերի դրույթների ոչ ճիշտ կիրառումն իրենց կողմից կարող է և պետք է հիմք հանդիսանա ոչ իրավաչափ դատական ակտը չեղյալ համարելու համար:

Իրավակիրառ պրակտիկայում կարող է հարց առաջանալ՝ կարո՞ղ են արդյոք ազգային դատարանները որոշել ազգային իրավունքի նորմերի եվրոպական իրավունքի կոնվենցիոն դրույթներին համապատասխանության հարցը, եթե քննվող գործի կողմերը դա չեն պահանջում: Կարծում ենք, ակնհայտ հակասություն բացահայտելու դեպքում ազգային դատական ատյանները կարող են պատճառաբանված հիմնավորումներով անմիջապես անցնել առավել բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող վավերացված միջազգային պայմանագրի դրույթների կիրառմանը, իսկ այն դեպքում, երբ առկա է լրացուցիչ պարզաբանման կամ խորհրդատվության կարիք, հարկ է դիմել ՄԻԵԳ-ի փորձագիտական խորհրդատվության լծակներին: Մարդու իրավունքների և ազատությունների առավելագույնս պաշտպանության և օրենսդրական բարեփոխման տեսանկյունից ազգային դատարանները ոչ միայն իրավունք ունեն, այլև պարտավոր են մշտապես մասնակցել գործող օրենսդրության բարեփոխմանը և արդարադատությունն իրականացնել՝ ելնելով 1950թ. Եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների ժամանակին պաշտպանության նպատակից: Նման եզրահանգման է եկել Իսպանիայի Սահմանադրական դատարանը՝ հսկողություն իրականացնելով Իսպանիայի դեմ անհատական բողոքներով Եվրոպական դատարանի վճիռների կատարման նկատմամբ⁴:

Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածը Կոնվենցիայի անդամ-պետություններին թույլ է տալիս արտակարգ իրավիճակներում և հանգամանքներում որոշակի չափով շեղվել մարդու իրավունքների և

ազատությունների պաշտպանության իրենց պարտականությունից, օրինակ՝ պատերազմական գործողությունների ժամանակ կամ այլ՝ ազգի գոյությանը սպառնացող արտակարգ իրավիճակներում: Մարդու իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակելու պետության իրավունքն անվանվում է դեռոզացիայի իրավունք: Սակայն «ցանկացած պետություն, որն օգտվում է այդ «նահանջելու իրավունքից», պարտավոր է ամփոփիչ տեղեկացնել Եվրոպայի խորհրդի Գլխավոր քարտուղարին կիրառված միջոցների և դրանց գործադրման պատճառների, ինչպես և նման միջոցների կիրառման դադարեցման և Կոնվենցիայի դրույթների ամբողջ ծավալով գործողության վերսկսման մասին»⁵:

«Հունաստանն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի» (1969թ.) գործով հստակեցվել է «արտակարգ իրավիճակ» հասկացությունը: Այն իր մեջ ներառում է հետևյալ անհրաժեշտ բաղադրատարրերը՝ ամբողջ պետության համար իրական և անխուսափելի վտագի առկայությունը. սպառնալիքը պետք է ուղղված լինի հասարակության կանոնակարգված կյանքին, բոլոր սովորական միջոցները, ուղղված հասարակական կարգի և անվտանգության ապահովմանը, մարդկանց կյանքի պաշտպանությանը, պետք է անբավարար լինեն :

Մարդու իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված ազգային կազմակերպարարական լծակների զարգացման համար անհրաժեշտ բոլոր նախադրյալները Հայաստանի Հանրապետությունն ունի, և այդ նախադրյալների իրագործումն էլ հենց հանդիսանում է հայկական դատական-իրավական համակարգի բարեփոխման գործընթացի հիմնական նպատակը: Ընդ որում՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ եվրոպական չափանիշների և փորձի կիրառումը մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համակարգում պետք է հաշվարկված ու հիմնված լինի իրավունքի գերակայության գաղափարի վրա: Բացի այդ՝ այս գործընթացը չպետք է սահմանափակվի միայն եվրոպական օրենսդրական չափորոշիչների մեխանիկական արտատպմամբ, այլև պետք է հաշվի առնվեն Հայաստանի ազգային-պատմական, սոցիալ-տնտեսական, ազգագրական և այլ յուրահատկություններն ու հետաքրքրությունները:

Մարդու իրավունքների և ազատությունների մասին Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին հետևելու և Եվրոպական չափանիշներն ազգային օրենսդրության համապատասխանեցման գործընթացում հնարավոր օրենսդրական և իրավակիրառ ոլորտներում հնարավոր բախումներից խուսափելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի իրավագետների և գործող իրավաբանների վերապատրաստման համակարգը ևս զարգացվի, մասնավորապես դա վերաբերում է օրենսդիրներին, դատավորներին ու եվրոպական

իրավունքի նորմերի կիրառման հարցերով զբաղվող վարչական ոլորտի աշխատակիցներին: Կարևոր է նաև համապատասխան քարոզարշավների կազմակերպումը, հասարակության իրազեկումը և Հայաստանի Հանրապետության համար հետաքրքրություն ներկայացնող գործերի հայերեն թարգմանությամբ հրատարակումը:

Ամփոփելով ՄԻԵԴ-ի դատական ակտերի կատարման գործընթացն ազգային իրավական համակարգի շրջանակներում հնարավորինս կատարելագործելու առնչությամբ մեր նկատառումները՝

հարկ ենք համարում առաջադրել հետևյալ հիմնադրույթը. Իրավակիրառ պրակտիկայում ծագող անհարկի տարածայնություններից խուսափելու, ինչպես նաև անհրաժեշտ միասնական իրավակիրառ պրակտիկա ձևավորելու տեսանկյունից նպատակահարմար է միջազգային իրավական հարթությունում մշակել և կիրառման մեջ դնել իրավական խորհրդատվության ինստիտուտի առավել գործնական մեթոդներն ու եղանակները:

¹ Տե՛ս Վ. Գ. Բեսարաբով “Европейский суд по правам человека”, М. 2003, էջ 103-104:

² Տե՛ս Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի վճիռը «Հորնսթին ընդդեմ Հունաստանի» գործով,

«Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի, վճիռների ընտրանի 1979-2000թթ.», Երևան 2002թ., էջ 262-274:

³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի վճիռը «Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի» գործով, 2002թ.

www.legalguide.am:

⁴ Տե՛ս Comingersoll v. Portugal [GC], no. 35382/97, ECHR 2000-IV:

⁵ Տե՛ս Barbera, Messague, Jabardo v. Spain, Comitee of Ministers’ Resolution DH(94)23, November 16, 1994:

⁶ Տե՛ս Гомиен Д., Харрис Д., Зваак Л., “Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика”, М., 1998. С. 482:

Գրականության ցանկ

1. Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի Կանոնակարգ
2. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին Եվրոպական կոնվենցիա
3. «Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի վճիռների ընտրանի 1979-2000թթ.», Երևան, 2002թ.,
4. Бессарабов В. Г. “Европейский суд по правам человека”, М., 2003
5. Гомиен Д., Харрис Д., Зваак Л., “Европейская конвенция о правах человека и Европейская хартия: право и практика”, М., 1998
6. Human Rights in Russia and Legal protection activity of the State. Saint Petersburg, 2003
7. Feldman D., “The Human Rights Act 1998 and Constitutional Principles.//Legal Studies, 1999, vol. 19, No. 2.
8. www.legalguide.am.
9. www.europa.eu
10. www.coe.am

РЕЗЮМЕ

Роль правительства РА, правоохранительных органов и суда в процессе исполнения решений Европейского суда по правам человека

В процессе исполнения решений Европейского суда по правам человека определенную роль играют Правительство РА, правоохранительные органы и суды. В частности, во время процесса представитель государства имеет право представлять письменные замечания, принимать участие в судебных слушаниях, а так же предпринимать все меры по сбору и представлению необходимых доказательств. Для своевременного и точного исполнения требований Конвенции и решений Европейского суда необходимо также принять меры для расширения возможностей для заинтересованной аудитории для ознакомления и изучения текстов. С точки зрения принципа максимально эффективной защиты прав и свобод человека и необходимой систематической законодательной реформы национальные суды не просто вправе, но и обязаны постоянно участвовать в деле совершенствования действующего законодательства и осуществлять в правосудие в целях своевременной защиты прав и свобод человека, гарантированных Европейской конвенцией.

SUMMARY

The role of the Government of RA, the law enforcement bodies and the courts in the process of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights

In the process of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights, a great role play the RA Government, law enforcement agencies and the courts. In particular, during the process the representative of the State has the right to submit written comments and take part in court proceedings, as well as to take all measures to collect and provide the necessary evidence. To ensure the timely and accurate fulfillment of the requirements of the Convention and the decisions of the European Court, it is also necessary to take steps to increase the opportunities for the interested audience to read and study the texts. From the point of view of the principle of the most effective protection of the rights and freedoms of man and the need for systematic law reform national courts should always participate in the process of improvement of the existing legislation and must carry out justice for the timely protection of the rights and freedoms guaranteed by the European Convention.